

Иван Степанович Јастребов.
Стара Србија и Албанија: забелешке с путовања,
приређивање, редакција и поговор Борисав Челиковић.
Београд: Службени гласник, 2018, 580.

Дело Ивана Степановича Јастребова (1839–1894) није потпуно непознато у науци. Он је крајем XIX века у више наврата у разним часописима објављивао радове везане за историју Балкана, а изненадна смрт претекла је Јастребова да објави свој дуго припремани рад о Старој Србији и Албанији. Постхумно, 1904. године, ово дело ипак је изашало у Србији, али на руском језику. Међутим, пошто је штампано у малом тиражу, на страном језику, без јасних критеријума приређивања (нејасне напомене и преметана поглавља), дело Јастребова ипак је остало скрајнуто и тешко за коришћење. Поред тога мали број библиотека у Србији уопште и поседује издање које је се појавило пре једног века. Делови овог рада који се односе на Метохију превдени су и штампани 1995. године, али у Приштини, тако да су остали ван фокуса најшире јавности.

Садашње издање представља узоран превод са руског језика целокупног дела *Стара Србија и Албанија* (настао трудом Весне Смиљанић Рангелов), које је овога пута опремљено фотографијама и комплетним напоменама, списком извора и литературе које је Јастребов користио, именским и географским регистром, картом бугарског историчара Селиштева о словенским називима места на подручју Албаније, предговором Момчила Иванића из првог издања (1904) и поговором приређивача новог издања Борисава Челиковића.

Поговор је заправо мала студија о Јастребову и његовом целокупном раду, критички осврт на ставове које је заступао и историјске изворе које је користио, са јасно изнетим критеријумима за поновно превођење и приређивање његовог дела. Челиковић је истовремено дао и преглед свих најважнијих студија које су настале после издавања дела Ивана Јастребова а односе на предеоне целине које је описивао, историјске догађаје и личности о којима је расправљао и споменике о којима је говорио.

Иван Степанович Јастребов је, захваљујући свом дипломатском положају представника Руске царевине у Турској, имао прилику да предузме низ значајних путовања, у којима му је од велике користи било добро образовање које је поседовао. Завршио је Казанску духовну академију, после које је своју каријеру наставио у Уџбеном одељењу источних језика при Азијском департману, чиме је ушао у ред руских дипломата. Пошто је знао турски, арапски и персијски језик и одлично познавао црквену историју, његова каријера на Балкану била је плодносна. Дипломатски рад најпре га је одвео у Цариград (1866), потом у Скадар (1868), затим Призрен (1870), одакле одлази у Јањину (1881), да би га на крају преместили у Солун (1881) за генералног конзила, где је изненада умро 1894. године. У месту свог последњег службовања је и сахрањен. Свој дипломатски положај је користио

и за научни рад, али и за конкретно помагање интереса хришћана на Балкану, посебно Срба.

Захваљујући знању многих језика, укључујући и оријенталне, Јастребов је протумачио и објавио низ историјских извора са подручја Балкана, од којих су неки у међувремену нестали, тако да би остали потпуно непознати. Његова историјско-географска и антрополошко-етнолошка запажања такође су веома значајна, а данас представљају извор првог реда за историју Метохије, Македоније и Албаније у другој половини XIX века. Књига Ивана Јастребова подељена је на два дела. Први се односи на „Стару Србију” и у њему он описује Ђаковачки и Призренски округ, потом Тетово и Гостивар, затим Дебарски и Скадарски округ. Други део књиге под називом „Албанија” односи се на Дукађин (средњовековни Пилот), Доњи Дукађин, Мализи и Шикљу, Љумски округ, Дебарску Малесију, Мат, подручје Коре, Тиране и Драча, заправо данашњу северну и средњу Албанију. Посебно поглавље у овом делу књиге посвећено је хришћанству у Албанији.

Јастребов у свом путопису велику пажњу поклања рељефу, са добрим и прецизним описом планина, река, кланаца, котлина, равница, путева и људских станишта (живих и напуштених), наводећи и раздаљину која их дели. Детаљно набраја сва насеља (села, вароши, градове), описује њихов положај, начин грађења кућа, храмова, урбанистичку структуру, историјат настанка, историјске и легендарне личности. Може се слободно рећи да је његово дело незаобилазно и у студијама везаним за историју старих балканских градова.

Иста пажња посвећена је становништву, његовом пореклу, бројности, верској и националној и структури. За већину насеља направљене су табеле са бројем житеља и поделом по верској основи. Испитује се и приказује како само порекло тако и представе становништва о свом пореклу (које Јастребов критички прихвата или одбацује), потом обичаји, металитет, вредносни ставови, економија (тачније узроци и последице њеног одсуства), одевање, исхрана и хигијена. Јастребов се не устручава да јасно изнесе свој став о ниском цивилизацијском нивоу многих подручја кроз које је пролазио, посебно планинским пределима насељеним Албанцима (без обзира да ли су католици или муслимани), али у свом критичком осврту није штедео ни српско становништво, посебно оно у Црној Гори и Метохији.

Иако је у свом политичком деловању много пута био на страни Срба, у свом раду није подлегао национално-романтичарским схватањима везаним за сукобе хришћана и муслимана. Јастребов је разликовао насилне и спонтане процесе исламизације и албанизације, при чему су ови други били одлучујући из многих разлога, укључујући и немар и слабу структуру православне цркве, као и сукобе између самих хришћана и њихове црквене јерархије (Срба, Грка, Цинцара). Турски систем управе Јастребов није потпуно критиковао, иако је био на страни хришћана, јасно разграничивши државне интересе и снагу Османског царства од феудалне анархије и верског фанатизма појединаца у његовој структури.

Јастребов је насеља и територију Старе Србије и Албаније посматрао и из перспективе својих солидних познавања античких историјских извора, пре свега римских, а затим и средњовековних, при чему се најрадије служио српским повељама. Одређени ставови које је заступао у међувремену су напретком науке одбачени као нетачни, али је ово дело важан извор и за преглед развоја друштвених наука, ставова одређених истраживача са којима Јастребов полемиса, као и почетних корака у уобличавању националне идеје у нововековној Србији. Велика пажња посвећена је оповргавању површних, нетачних и кривотворених ставова Милоша Милојевића, кога Јастребов на много места отворено назива „шарлатаном”.

Истовремено Јастребов је настојао да убицира и одгонетне положај некадашњих насеља, као и нестанак или искривљење пређашњих назива кроз процесе албанизације или премештања староседелачког становништва. Ово дело садржи и неколико критичких осврта на биографије значајних балканских великашких породица и појединаца, попут Скендербега, Куклибега, Синанпаше и многих других феудалаца. Јастребов је волео да се осврће на значајне историјске личности и догађаје из античког периода који су важни за Балкан и простор који описује. Исти приступ имао је и према средњовековном наслеђу, посебно српским династијама и великашима.

Посебна пажња посвећена је споменицима, античким, средњовековним, али и османским. Захваљујући свом филолошком знању Јастребов је читао многе натписе, укључујући и оријенталне, бележио тадашње стање споменика на терену, легенде и предања које их прате, упоређивао са тада познатим историјским изворима и литературом, у покушају да остави једну рационалну слику о простору који је описивао. Поред незаменљиво важне улоге за стварање једног регистра тада постојећих споменика и храмова, од античких преко хришћанских до муслиманских, Јастребов је без околишања јасно изнео своје запажање да је за пропадање и уништење највећег броја цркава и манастира највећу одговорност имало хришћанско српско становништво, односно немар према вери, материјалној култури и самом животу. Мислимани су у ретким случајевима рушили хришћанске храмове, бојећи се греха, а то су чинили тек по наређењу више власти, и то онда када би се цркве саме од себе урушиле. За уништење одређеног броја храмова одговорност су имали сукоби између самих православних хришћана (Срба и Цинцара), односно тенденција грчких митрополита да занемаре, па и избришу српско наслеђе. Иста оцена важи и за ширење бугарског црквеног утицаја.

Ако би се данас пороцењивала вредност рада Ивана Јастребова, неизоставно се мора истаћи да, поред описа споменика који данас нажалост не постоје, прворазредни значај има његов истанчан осећај за опис менталитета становништва са којим је долазио у сусрет. Понекад су ти ставови веома оштри, посебно према Албанцима, и имају снажне примесе оријентализма карактеристичног за све образоване Европљане. Ипак, такви записи осликавају једну опору реалност забачених планинских крајева, који

су у национално-романтичарској перспективи постали модел за конструкт „храбрих горштака“ у процесима уобличавања идеалних особина албанске, српске и данас црногорске нације. Јастребов је на много места у свом делу велики простор посветио разбијању национално-романтичарских митова, који су управо у његово време настајали на простору Балкана.

Поновно издање *Старе Србије и Албаније* Ивана Јастребова заиста је хвале вредан подухват и представља континуитет рада вредног приређивача Борисава Челиковића, који је у едицији „Корени“ Службеног гласника из Београда у шест књига већ „покрио“ простор Космета и Македоније када су у питању антропогеографска проучавања (*Дреница и Лаб: насеља, порекло становништва, обичаји*, (Београд, 2017); *Косово: насеља, порекло становништва, обичаји. 1–2*, (Београд, 2017); *Сирињ, Средска, Гора и Опоље: насеља, порекло становништва, обичаји*, (Београд, 2017); *Косовско поморавље и Качаник: насеља, порекло становништва, обичаји*, (Београд, 2017); *Стара Србија и Македонија: насеља, порекло становништва, обичаји*, (Београд, 2017)). Иако је Јастребљовљева књига објављена у едицији „Саборник“, она по свом садржају и поруци такође може да се уврсти у библиотеку „Корени“, која укупно броји 35 књига.

Сагледавајући важност овог у јавности добро прихваћеног подухвата, намеће се закључак да је *Стара Србија и Албанија* Ивана Јастребова коју је приредио Борисав Челиковић заправо саставни део једног континуираног и добро осмишљеног пројекта и да заиста даје велики допринос проучавању и презентовању културне баштине и историјских процеса везаних за српски народ, али и за Балкан, посебно Албанце, о којима у српској науци још увек нема довољно релевантних и озбиљних радова.

Милош ТИМОТИЈЕВИЋ

Русија и словенски свет у ратовима и конфликтима 19–21. века,
зборник радова, ур. др Александар Ј. Полунов.
Москва: Модест Колеров, 2018, 304.

Интересовање руских и белоруских научника за проблеме историје словенских држава централне и источне Европе и њихових веза са Русијом, представљало је повод за организовање низа научних сусрета у Минску од 2014. до 2016. године. Један од њих је била међународна конференција *Словенски свет и Русија у ратовима и конфликтима 19–21. века*, одржана у Бресту, новембра 2016.

Конференцију је организовао Факултет државне управе Московског државног универзитета Ломоносов. Учествовали су историчари из Русије, Белорусије, Србије и Словачке. Разматран је читав низ проблема: